

Esplendor i mort del 'paradís blau'

EL TEMPS

1935. El blanc hotel Casa Johnstone apareix encimbellat sobre la platja gran de Tossa de Mar, a l'altra banda de la Vila Vella.

Tossa de Mar era, el 1934, un 'Paradís blau'. L'anglesa Nancy Johnstone, que aquell any hi va construir un hotel, va ser testimoni de la desaparició d'aquell paradís, a causa de la guerra civil. Tusquets Editors publica la crònica de la seva estada a la Costa Brava, entre el 34 i el 39.

Van descobrir Tossa de Mar per casualitat, bo i ignorant que la vila s'havia convertit en un refugi d'artistes que fugien del nazisme. Desconeixien també que l'any que hi van arribar, el 1934, Marc Chagall l'anomenaria "paradís bleu", i una revista d'art, "Babel de les arts". Però ben aviat van comprovar que Tossa de Mar era totes dues coses.

Tot havia començat de manera imprevista. L'escocec Archie era cap de redacció de nit del diari *News Chronicle* i, com tants periodistes de Londres —més habituals dels bars de Fleet Street, l'artèria periodística de la ciutat que no de les redaccions—, el seu somni era retirar-se al camp o muntar un pub en algun racó d'Anglaterra.

Però tenia una dona d'empenta i molt intel·ligent i llesta, la Nancy, nascuda a Bath el 1906, que li va proposar d'obrir un hotel a la Costa Brava.

Archie i Nancy Johnstone no en sabien res, de la Costa Brava, abans d'arribar-hi per primera vegada, com a turistes, la primavera del 1934. Archie va triar-la perquè no sabia de ningú que hi hagués estat mai.

En arribar a Girona van optar per anar-se'n a Tossa perquè els havia agradat com sonava. Va ser una estada de pocs dies i quan, el mes de setembre, van tornar a la Costa Brava per a muntar-hi l'hotel, van acabar triant aquesta vila, després de descartar unes altres opcions.

Anaven a l'aventura. No tenien experiència, ni formació empresarial, i tampoc no sabien espanyol, a més de desconèixer que a Tossa s'hi parlava català. Ara bé, se'n van sortir. Van construir un hotel a l'altra banda de la Vila Vella, encarat a sol, i de seguida el van omplir. L'aventura va ser un èxit.

Va venir, malauradament, el 18 de juliol del 1936 i llavors va començar

una altra mena d'aventura, tenint en compte que, a diferència de la major part dels compatriotes que residien a la vila o hi passaven l'estiu, ven negar-se a ser repatriats, és a dir, a pujar al destructor anglès que anava de port en port i de cala en cala per a traslladar els ciutadans britànics fins a un port francès.

Nancy Johnstone va explicar ambdues aventures a tot el món. La primera, amb el llibre *Hotel in Spain*, del 1937. I la segona, amb el llibre *Hotel in Flight*, publicat a la Gran Bretanya el 1939 i als Estats Units el 1940.

Més de setanta anys després de l'edició de tots dos llibres, els podem llegir, traduïts i convertits en un de sol, cosa que ha permès d'eliminar-ne els fragments repetits. El volum, editat per Tusquets, es titula *Un hotel a la costa (Tossa de Mar, 1934-1939)*.

La primera part és el relat, redactat amb bonhomia, tocs d'humor i encert anecdòtic, de tres vides: la vida dels Johnstone a Tossa, especialment els

Archie i Nancy Johnstone, amb Walter Leonard, treballador de l'hotel.

passos que van haver de fer per a engegar l'hotel; la vida de la colònia estrangera; i, finalment, la vida i costums dels tossencs.

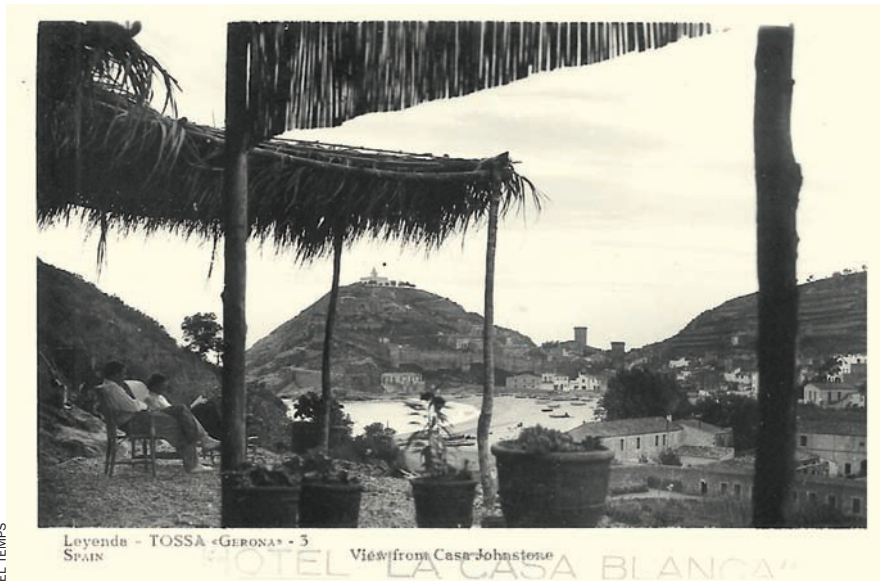
La segona part manté el to bonhomí de la primera, amb un intent de desdramatitzar els problemes de tota mena que patien els habitants i estadants de Tossa durant la guerra —i la revolució. Nancy Johnstone s'havia indignat en veure que la premsa anglesa, ja des de la victòria del Front Popular, havia publicat notícies falses o deformades amb la intenció d'acusar la República i l'esquerra de convertir el país en un caos.

Aquesta segona part és un document excepcional. Poques vegades s'haurà fet un report tan detallat i afinat de la vida quotidiana, tant la pública com la més amagada i confidencial, d'una petita població catalana durant la guerra civil, assetjada per revolucionaris, funcionaris i polítics, sovint enfrontats entre ells, i també per la manca d'aliments i la por de ser atacada per mar i per aire.

La crònica corresponent a la segona part queda, a més, enriquida amb diversos episodis barcelonins, de fort pes històric, perquè l'autora es va trobar obligada, per diverses raons, a viatjar fins a la capital, visitar-hi molts despatxos oficials, i fins i tot presons, amb el risc de perdre la vida en un bombardeig.

L'edició i traducció del llibre és de Miquel Berga, professor de literatura anglesa de la Universitat Pompeu Fabra. Berga és el biògraf del més famós i important anglès catalanitzat del segle XX, John Langdon-Davies. Curiosament, Langdon-Davies també va ser propietari d'un hotel a la Costa Brava, concretament a Sant Feliu de Guíxols, però, a diferència dels Johnstone, el va obrir després de la guerra.

Quan el setembre del 1935, el periodista i escriptor Josep Palau va parlar de la Tossa turística a *Mirador* —"Pintoresc i filosofia. Escenes de la vida d'estiu a Tossa"— va proclamar que el més salat de tots els jueus alemanys que, fugint del règim nazi, augmentaven el cens local, era un arquitecte barbut que havia hagut de posar un bar per a disposar d'una font d'ingressos. Del bar, la gent del poble, diu Palau, en deia "A ca l'Alí-Babà", i era famós més enllà de Tossa, perquè hi anava jove de Blanes, Lloret i Sant Feliu

EL TEMPS

Vista de Tossa de Mar des de la Casa Johnstone. Postal editada pels propietaris de l'hotel el 1934. També era coneguda com la Casa Blanca. A baix, Nancy Johnstone, primera de l'esquerra, a la visita que va fer a Tossa de Mar passada la guerra.

EL TEMPS

de Guíxols. S'hi podia menjar, ballar i escoltar Bach i Händel.

L'arquitecte es deia Fritz Marcus i va ser la persona que va acabar inclinant els Johnstone per Tossa.

Un amic comú va fer les presentacions. El bar, conta Nancy, la va impressionar. Havia renovat una vella masia catalana i havia sabut mantenir-hi l'ambient d'una casa de pagès i d'un bar. La seva dona era molt llesta i havia pintat unes rajoles amb caricatures de celebritats locals que tenia penjades a les parets emblanquinades. Marcus presidia el bar amb un aire de gran dignitat, com si fos un patriarca jovial. La seva dona, Riehm, coneguda a París

pels seus dibuixos, somreia a la clientela en totes les llengües.

En Marcus es va comprometre a ajudar-los a trobar un terreny. Van llogar un cotxe i van arribar fins a Palamós, però cap indret no els va fer el pes.

De retorn, quan la Nancy va veure aparèixer Tossa il·luminada amb una llum intensa i nítida, amb la vila vella fortificada i les cases grises i blanques del poble amuntegant-se al voltant de l'església, va preguntar a en Marcus: "I a Tossa no n'hi ha cap, de terreny edificable?"

Sí, n'hi havia. El que van triar tenia pou, s'hi podia fer arribar la llum. En Marcus en seria l'arquitecte.

El pintor avantguardista alemany Oskar Zügel es feia una casa a la falda del mateix turó on es construí l'hotel, un quilòmetre més enllà. Nancy li havia comprat un quadre i el pintor va proposar-li la idea de decorar l'hotel amb obres seves, amb l'esperança que en pogués vendre alguna.

La llum de Tossa, comenta Nancy, havia penetrat en la seva percepció del color i els darrers quadres eren autèntics poemes, amb tonalitats brillants i un disseny concís.

Durant la guerra se'n va anar a Suïssa, on la seva dona ja vivia amb els fills. Estava aterrit amb les atrocitats que sentia explicar de cada bàndol. Havia idealitzat els espanyols fins al punt que no podia suportar que fessin res mal fet, tant si mataven gent com si li perdien les cartes a correus. El pintor, però, va tornar a Tossa després de la guerra i hi va viure fins al final dels seus dies.

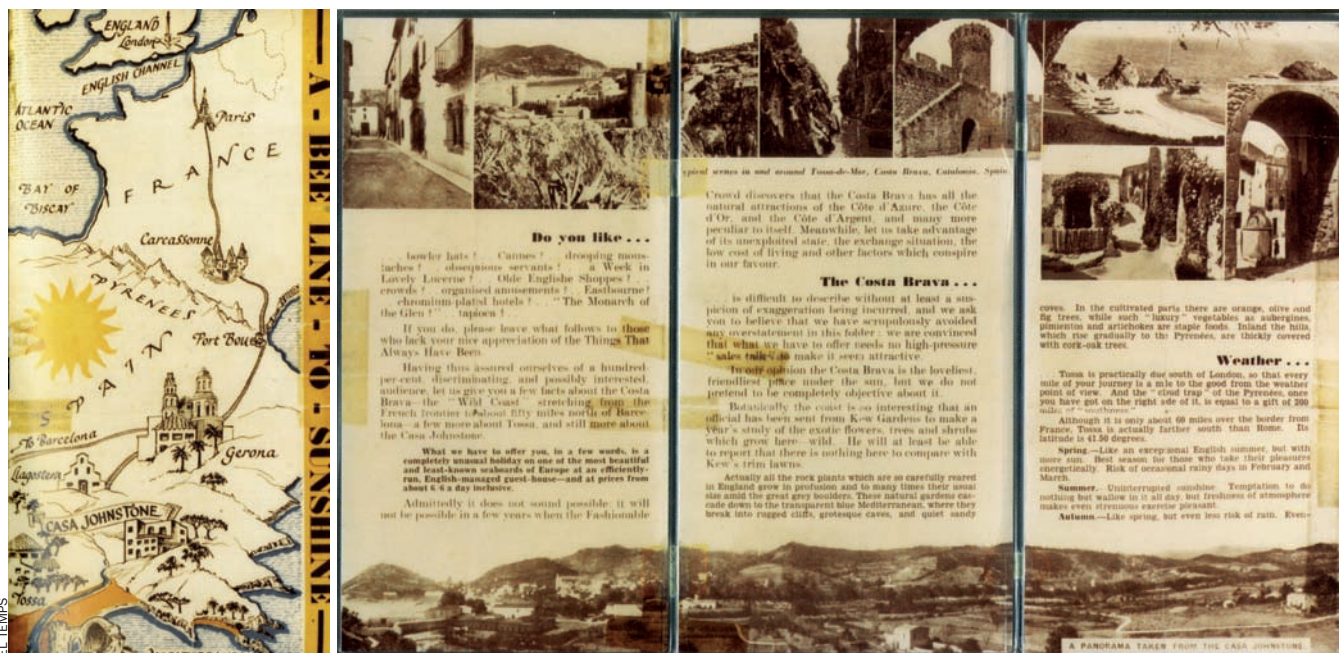
No va ser ni el primer ni el darrer artista que els Johnstone van conèixer a Tossa. Quan, mentre esperaven que es pogués obrir l'hotel, vivien a la fonda del senyor Rovira —una persona generosa i amable que es desviava per ells—, ja hi podien sopar amb l'alemany Oswald Petersen i l'italià Serge Brignoni.

A l'hotel, en un moment determinat en van arribar a tenir vuit, d'artistes. En Peter Janssen, de Düsseldorf, estava enfeinat preparant una exposició de dibuixos al pastel. Els en van regalar un abans d'anar-se'n i el van penjar a la seva habitació, al costat del Zügel.

També van arribar-hi uns quants arquitectes. Es mostraven entusiasmats amb la casa i felicitaven en Marcus. Tots valoraven el fet que en Marcus hagués aconseguit d'integrar en el paisatge un edifici modern que tenia al davant la vila vella de Tossa, gràcies a la puresa de línies.

Frases brillants. Els clients de l'hotel-fonda Casa Johnstone —s'hi oferia pensió completa— eren escriptors famosos, pintors, periodistes, empresaris, però, diu sarcàstica la Nancy, semblava com si els seus cervells privilegiats també fessin vacances.

Cada dia podien afegir algun comentari ridícul a la llista de frases "brillants", si bé amb el temps van des-

El tríptic de propaganda de l'hotel. Adreçat al client anglès, indica el trajecte, amb tren, des de Londres fins a Llagostera.

cobrir que la cosa no presentava gaire varietat i que, a partir dels primers vint que van col·leccionar, ja només els calia afegir una creu cada vegada que un estadant repetia la mateixa bajanada.

La llista l'encapçalava el clàssic: "Per què no poseu un funicular?" A l'hotel s'hi arribava per un camí costerut.

També es repetia molt aquesta: "Són de veritat les taronges d'aquell arbre?" Aquí ja tenien la resposta a punt: "I tant! Fins i tot l'arbre es real."

El diàleg més divertit: "Què són aquelles plantes altes i frondoses a la part de dalt que semblen canyes de bambú?" "Canyes de bambú."

La que no fallava mai era: "Com va ser que decidissin venir a construir un hotel aquí?" Per això la Nancy, es va decidir a escriure el llibre.

Curiosament, era al bar d'en Marcus on els Johnstone trobaven les millors tertúlies, perquè la clientela ja hi era acreditada, estable, de primera divisió.

Alguns moments, diu Nancy, van ser espectaculars, sobretot quan et trobaves entremig d'en Zügel, en Masson, en Petersen o en Matisse i podies seguir el parlar ràpid dels alemanys del sud d'en Zügel i el de Düsseeldorf d'en Petersen, o bé quan en Masson engegava i tot quedava inundat del francès d'ell i en Matisse.

Compartir taulell amb els escriptors Ralph Bates o A. J. Cronin, afegeix,

tampoc no era poca cosa. Però, cap a les hores petites, conclou, les converses perdien tot i quedaven reduïdes a les xafarderies habituals, sobretot si hi havia marro.

Una de les coses bones que tenia el bar d'en Marcus era, diu, que s'hi barrejaven la gent del poble i els turistes. Hi havia els millors balladors de Tossa i uns quants pescadors molt ben educats que t'enlluernaven amb un somriure.

Els agradava venir a observar aquella colla d'estrangers tan curiosos. Els estrangers, d'una altra banda, hi anaven per a veure aquells nadius tan curiosos. S'hi organitzaven ballades de sardanes amb el tocadiscos. Les sardanes al bar d'en Marcus es van convertir en una tradició.

La sardana tenia una importància social extraordinària, constata Nancy. I, a les festes majors, els envelats. A Sant Feliu n'hi havia de tres menes, un per a cada classe social.

A més, el bordell del poble era de prestigi. Molts fadrins del voltant hi venien amb autobusos amb el tracte que l'autobús s'havia d'esperar fins que el darrer client se n'anés.

El pes de la colònia estrangera, tant dins de l'hotel com a la vila, permetia als Johnstone de viure com uns anglesos, ja des del menjar.

En esclatar la guerra i perdre els turistes i afeblir-se els estadants anglesos

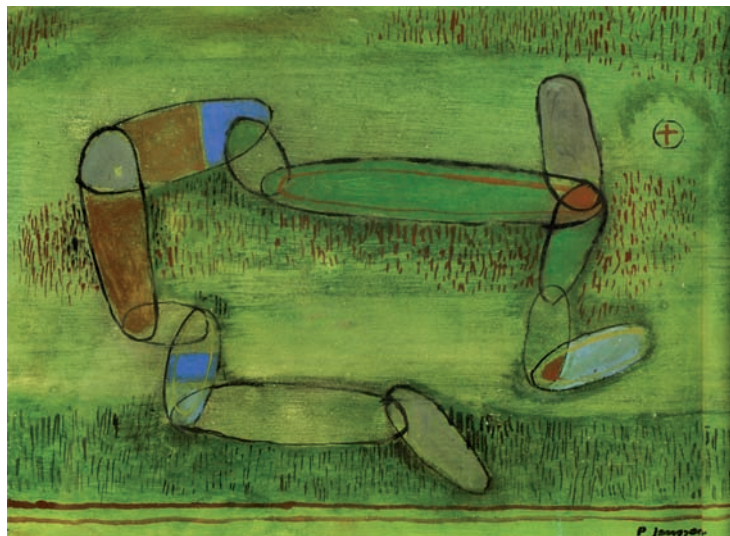
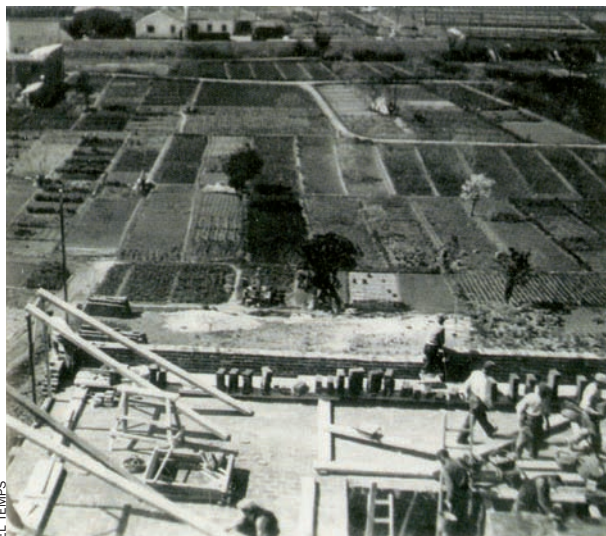
i alemanys, es van trobar obligats a aprendre a viure a Tossa com la gent de Tossa.

Quant al menjar, van decidir fer-se catalans del tot. Fora mantega i benvingut l'oli. Com que tot Tossa anava pels boscos acaçant bolets de tota mena i no semblava que la gent es morís enverinada, van gosar tastar-los. Una troballa. Els trobaven tan bons que, francament, comenta, tant li feia si després et mories.

Els pocs estrangers que es van quedar a Tossa no s'ho van passar gaire bé. La policia, entossudida a buscar espies, va sospitar d'ells. La persecució va agafar proporcions ridícules, comenta Nancy. Alguns van ser arrestats i empresonats.

Entre les víctimes, en Marcus. Proves: a casa dels Marcus van trobar una llanterna i una capsa de compassos. La llanterna, culpable de fer senyals als vaixells feixistes i els compassos, de dibuixar plànols de la costa. En Rovira portava menjar de la fonda cada dia als tancats a la presó. Quan van deixar lliure en Marcus, es va allistar a les Brigades Internacionals.

Al bar, en Marcus havia substituït els anglesos i alemanys pels anarquistes de la FAI. Eren noiets molt joves. Els havien enviats a Tossa per a convèncer els tossencs que un món millor era possible. Com que ningú del poble no els feia gens de cas es refugiaven al

EL TEMPS

L'hotel dels Johnstone, en construcció, l'any 1934. *Formes*, oli sobre tela de Peter Janssen, pintat a Tossa de Mar el 1934. Pertany al Museu Municipal de Tossa. A sota, *Paisatge de Tossa* d'Oswald Petersen, oli sobre tela del 1934. Col·lecció particular.

EL TEMPS

bar d'en Marcus. Va resultar el mètode més efectiu de tractar la FAI que es va utilitzar a Catalunya, considera la Nancy.

I, sobre els membres estrangers del POUM, la Nancy constata un fet de molta significació històrica: possiblement s'hi havien allistat perquè la seva seu, al vell hotel Falcón, de la Rambla, era la primera que es veia quan venies del port o de l'estació de França, i com que l'acrònim inclou la paraula "marxista", ningú no hi donava més voltes. La idea de la Nancy és perfectament aplicable a George Orwell.

Fos com fos, quan va venir la repressió del POUM, després dels Fets de Maig, els Johnstone van tenir ocasió d'ajudar-ne uns quants a escapar-se.

Havien arribat a Tossa, afamats i desenganyats, després de caminar per les muntanyes per a evitar els controls.

Els van donar refugi una nit i prou menjar i diners perquè poguessin arribar fins a la frontera.

Durant la guerra civil, la Casa Johnstone va tenir molts visitants il·lustres, recomanats, generalment, pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat, de Jaume Miravittles, que en algun cas hi va organitzar estades de grups de periodistes estrangers.

El poeta W. H. Auden s'hi va instal·lar sense avisar, un dia que eren a Barcelona. L'endemà els va interrogar a fons sobre Catalunya i sobre Tossa en particular. La Nancy el va veure passejant pel poble durant hores, una

presència llarga i esfilagarsada amb una mata de cabells panotxa que es movia amb els aires maldestres d'un mastí. El poeta va quedar captivat amb la sessió de ball i li va saber greu de saber que era l'última que veuria. Les noies havien decidit que, amb tots els joves al front, era absurd de continuar organitzant balls.

L'acció més generosa dels Johnstone no va ser pas la del POUM. Durant la part final de la guerra van muntar una colònia de nens refugiats. Una altra la va organitzar l'escultor Enric Casanovas i la seva senyora.

El relat del trasllat dels nens fins a la frontera, amb els del grup de Casanovas, després de passar una nit al cinema Edison de Figueres, tanca el llibre.

La Nancy i l'Archie, diu Miquel Berga, es van quedar un temps a Perpinyà. Durant la Segona Guerra Mundial van viure a Mèxic, però el matrimoni es va desfer i l'Archie va tornar a Londres. Després se'n va anar a viure a la Unió Soviètica.

La Nancy es va casar amb un ciutadà francès. L'any 1950 pateix un greu accident de cotxe i se'n perd la pista per sempre més. No se sap ni quan va morir-se ni on. Pocs anys abans, passa unes quantes setmanes a Tossa per a vendre's la Casa Johnstone. La compra un hotel, que amplia l'establiment. Ara es diu Hotel Don Juan i l'antiga edificació n'és un annex.

Lluís Bonada